

**DE
KLEINE
GESCHIE
DENIS
VAN
VROUWEN
IN DE
KUNST**

stromingen • werken • doorbraken • thema's

Susie Hodge

Uitgeverij THOTH Bussum

Inhoud

- 6 Inleiding
- 9 Zo gebruik je dit boek

STROMINGEN

- 12 Renaissance
- 13 Maniërisme
- 14 Nederlandse Gouden Eeuw
- 15 Barok
- 16 Rococo
- 17 Neoclassicisme
- 18 Naturalisme
- 19 Impressionisme
- 20 Postimpressionisme
- 21 Art Nouveau
- 22 Expressionisme
- 23 Kubisme
- 24 Futurisme
- 25 Rayonisme
- 26 Constructivisme
- 27 Suprematisme
- 28 Dada
- 29 Harlem Renaissance
- 30 Surrealisme
- 31 Art Deco
- 32 Concrete kunst
- 33 Abstract expressionisme
- 34 Op-art
- 35 Pop-art
- 36 Nouveau réalisme
- 37 Feministische kunst
- 38 Performance
- 39 Conceptuele kunst

WERKEN

- 42 *Zelfportret aan de ezel*, Sofonisba Anguissola
- 44 *Noli Me Tangere*, Lavinia Fontana
- 46 *Stilleven met kazen, artisjok en kersen*, Clara Peeters
- 50 *De vrolijke drinker*, Judith Leyster
- 52 *Zelfportret als allegorie van de schilderkunst*, Artemisia Gentileschi

- 54 *Timoclea duwt haar verkrachter in de put*, Elisabetta Sirani
- 56 *Stilleven met bloemen in een glazen vaas*, Rachel Ruysch
- 58 *Zelfportret met een portret van haar zuster in de hand*, Rosalba Carriera
- 60 *Het oordeel van Paris*, Angelica Kauffman
- 62 *Zelfportret met twee leerlingen*, Adélaïde Labille-Guiard
- 64 *Zelfportret met Julie*, Élisabeth Vigée-Lebrun
- 66 *Conversation Piece*, Lilly Martin Spencer
- 68 *Hiawatha*, Edmonia Lewis
- 70 *De moeder en de zuster van de kunstenaar*, Berthe Morisot
- 72 *Scotland Forever!*, Elizabeth Thompson, Lady Butler
- 76 *Blauw interieur*, Harriet Backer
- 78 *Vee rustend op een heuvel in de Alpen*, Rosa Bonheur
- 80 *Vertumnus en Pomona*, Camille Claudel
- 82 *Het kind in bad*, Mary Cassatt
- 84 *Het liefdesdrankje*, Evelyn De Morgan
- 86 *Losbruch*, Käthe Kollwitz
- 88 *De beeldhouwster Clara Rilke-Westhoff*, Paula Modersohn-Becker
- 90 *De tien grootste, no. 2, Kindertijd, groep IV*, Hilma af Klint
- 92 *Apollinaire en zijn vrienden*, Marie Laurencin
- 94 *Fietser*, Natalja Gontsjarova
- 96 *Compositie met figuren*, Ljoebov Popova
- 98 *Zelfportret met zwarte achtergrond*, Helene Schjerfbeck
- 100 *De blauwe kamer*, Suzanne Valadon
- 102 *Hochfinanz*, Hannah Höch
- 104 *Schelp no. I*, Georgia O'Keeffe
- 106 *Portret van Ekaterina Serebrjakova, de dochter van de kunstenaar*, Zinaïda Serebrjakova
- 108 *Across the Yarra*, Clarice Beckett
- 110 *Three girls*, Amrita Sher-Gil
- 112 *Portret van Mildred Myers Oldden*, Alice Neel
- 114 *La Columna Rota (De gebroken kolom)*, Frida Kahlo

- 116 *Compositie*, Lee Krasner
- 118 *Sharecropper*, Elizabeth Catlett
- 120 *De broek van Ulu*, Leonora Carrington
- 124 *Homage to Greece*, Agnes Martin
- 126 *Zonder titel*, Mira Schendel
- 128 *De baai*, Helen Frankenthaler
- 130 *Untitled, of Not Yet*, Eva Hesse
- 132 *Drie figuren uit The Family of Man*, Barbara Hepworth
- 134 *Springtime in Washington*, Alma Thomas
- 136 *The Dinner Party*, Judy Chicago
- 138 *The Advantages of Being a Woman Artist*, Guerrilla Girls
- 140 *Certain Day*, Bridget Riley
- 142 *Ghost*, Rachel Whiteread
- 144 *L'Estel Ferit (De gewonde ster)*, Rebecca Horn
- 146 *Plan*, Jenny Saville
- 148 *Dansende struisvogels uit Disneys 'Fantasia'*, Paula Rego
- 150 *Retopistics: A Renegade Excavation*, Julie Mehretu
- 154 *Araignée accroupie (Hurkende spin)*, Louise Bourgeois
- 156 *Picturesque (Panel III: Of Your)*, Kara Walker
- 158 *Nature morte aux grenades (Stilleven met granaten)*, Mona Hatoum
- 160 *Invasion*, Martha Rosler
- 162 *Aftermath of Obliteration of Eternity*, Yayoi Kusama
- 164 *The Artist Is Present*, Marina Abramović
- 166 *Dress-Stage*, Rosemarie Trockel
- 168 *We Are Free to Choose, but We Are Not Free from the Consequences of Our Choices: Arrival & Departure*, Lin Jingjing

DOORBRAKEN

- 172 Streven naar gelijkheid
- 173 Tegen 'de vrouw als lustobject'
- 174 Het ontbijtje
- 175 Accademia delle Arti del Disegno
- 176 Zelfstandigheid
- 177 Kostwinner

- 178 De Royal Academy
- 179 Peintre des Mesdames
- 180 De Académie Royale
- 181 Vrouwenrijk
- 182 Roeping
- 183 Zusterschap
- 184 Tegen 'het zwakke geslacht'
- 185 De Salon
- 186 Onderlinge solidariteit
- 187 Een vrouwelijke blik
- 188 Handwerk
- 189 Smaakmakers
- 190 Abstracte kunst
- 191 Assertiviteit
- 192 Prix de Rome
- 193 Tegen de mannelijke autoriteit
- 194 Tegen het dedain
- 195 Maatschappijkritiek

THEMA'S

- 198 Zelfportretten
- 199 Identiteit
- 200 Religie
- 201 Geschiedenis
- 202 De zintuigen
- 203 Vrouwenwerk
- 204 Gender
- 205 Erfgoed
- 206 Natuur
- 207 Individualiteit
- 208 Lichaamsbeeld
- 209 Naakt
- 210 Herinneringen
- 211 Confrontatie
- 212 Woede
- 213 Transformatie
- 214 Ras
- 215 Klimaat en milieu
- 216 Conflict
- 217 Empathie

- 218 Register
- 222 Musea
- 223 Illustratieverantwoording

Expressionisme

1905
1930

BELANGRIJKE KUNSTENAARS: MARIANNE VON WEREFKIN • KÄTHE KOLLWITZ
PAULA MODERSOHN-BECKER • MARIA MARC • GABRIELE MÜNTER • ALMA THOMAS

De bakermat van het expressionisme lag in Duitsland en de wortels ervan lagen in de sociale en politieke ontwikkelingen in de beginjaren van de twintigste eeuw. Kunstacademies lieten nog altijd geen vrouwen toe, en als ze gingen werken in plaats van voor hun gezin te zorgen, konden ze worden uitgemaakt voor 'manwif' of lid van de 'derde sekse'. Toch kozen sommigen voor het kunstenaarschap.

München was het centrum van de Duitse kunstscene geworden, en daar kwam Gabriele Münter (1877-1962) in aanraking met de artistieke avant-garde. Ze was een van de oprichters van de Neue Künstlervereinigung München, samen met onder anderen Marianne von Werefkin (1860-1938). In 1911 vormden Münter, Werefkin, Wassily Kandinsky (1866-1944),

Franz Marc (1880-1916) en een aantal anderen Der Blaue Reiter, een groep expressionistische kunstenaars die definitief brak met conventionele schilderstijlen.

Andere vrouwelijke expressionisten die hun gevoelens en denkbeelden in kleur en lijn tot uiting brachten, waren Olga Oppenheimer (1886-1941), die een korte maar glanzende carrière had, en Paula Modersohn-Becker (1876-1907). De laatste was een belangrijke voorloper van het expressionisme en vestigde zich in de kunstenaarskolonie in het Noord-Duitse Worpswede. Daar waren ook verschillende andere vrouwelijke expressionisten in de leer, onder wie Clara Westhoff (1878-1954), Otilie Reylaender (1882-1965), Sophie Bötjer (1887-1966), Sophie Wencke (1874-1963) en Hermine Rohte (1869-1937).

BELANGRIJKE ONTWIKKELINGEN

In 1908 werkten Münter, Kandinsky, Werefkin en Alexej von Jawlensky (1864-1941) in en rond het Beierse Murnau, dat met zijn kleurrijke woningen vooral Münter aansprak. Geïnteresseerd als zij was in de traditionele Beierse glasschilderkunst en in het fauvisme, trachtte ze met een krachtige penseelstreek de spiritualiteit van de natuur en haar eigen emoties op doek te vatten.

Dorpsstraat in Murnau, Gabriele Münter, 1908, olieverf op paneel, 33 x 40,6 cm, particuliere collectie

Kubisme

1907
1914

BELANGRIJKE KUNSTENAARS: MARIE LAURENCIN • MARÍA BLANCHARD
MARIE VOROBIEFF • ALEKSANDRA EKSTER • FRANCISKA CLAUSEN • NADEZJDA OEDALTSOVA

Het kubisme, rond 1907-1908 geïnitieerd door Pablo Picasso (1881-1973) en Georges Braque (1882-1963), brak definitief met de figuratieve schildertradities en had grote invloed op veel latere stromingen.

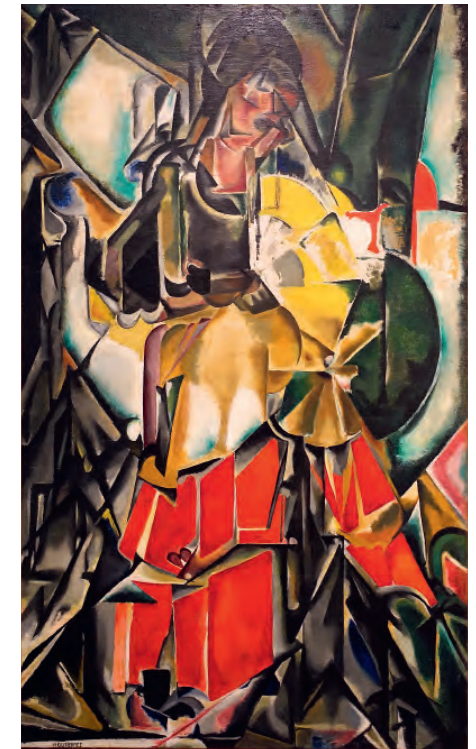
Geïnspireerd door het werk van Paul Cézanne (1839-1906) braken de kubisten met het eeuwenoude Europese lijnperspectief, de illusie van diepte en afstand, door te werken met een vast gezichtspunt. In plaats daarvan tekenden, schilderden en bouwden ze hun beelden op vanuit verschillende gezichtspunten. Elke kubist had zijn of haar eigen stijl, maar al hun werk ziet er gefragmenteerd uit, samengesteld uit afzonderlijke vlakken, vormen en hoeken: vandaar de naam van de stroming.

Een van de vrouwelijke kubisten was de Russische Marie Vorobieff, ook bekend als Marenva (1892-1984). Eenmaal in Parijs begon ze aspecten van het kubisme te vermengen met pointillisme. Een andere Russische schilderes die in Parijs samenwerkte met andere kubisten was Nadezjda Oedaltsova (1886-1961). Marie Laurencin schilderde en graveerde elegante beelden van vrouwen in zachte pastelkleuren, en Aleksandra Ekster (1882-1949) combineerde in haar schilderijen en decor- en kostuumontwerpen elementen van het futurisme, kubisme en constructivisme. De in Denemarken geboren Francisca Clausen (1899-1986) werkte in Berlijn en produceerde strakke kubistische schilderijen in gedempte tinten.

BELANGRIJKE ONTWIKKELINGEN

De Spaanse María Blanchard (1881-1932) vermengde kubistische ideeën met aspecten van de Spaanse cultuur; haar schilderij *Vrouw met waaier* hieronder verraadt ook de invloed van haar vriend Juan Gris (1887-1927). Het portret van de vrouw, vanuit verschillende gezichtspunten gezien en 'gebroken' in felgekleurde vlakken, doet denken aan glas in lood.

Vrouw met waaier, María Blanchard, 1916, olieverf op doek, 161 x 97 cm, Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía, Madrid

De vrolijke drinker

JUDITH LEYSTER: OLIEVERF OP DOEK • 89 X 85 CM • FRANS HALS MUSEUM, HAARLEM, LANGDURIG BRUIKLEEN VAN HET RIJKSMUSEUM, AMSTERDAM

1629

ANDERE BELANGRIJKE WERKEN

De serenade, 1629, Rijksmuseum, Amsterdam

Vrolijk paar, 1630, Musée du Louvre, Parijs

Zelfportret, ca. 1630, The National Gallery of Art, Washington DC, VS

Judith Leyster (1609- 1660) werd al vroeg in haar carrière hoog gewaardeerd in haar geboortestad Haarlem en later ook in Amsterdam. Ze werd al op 24-jarige leeftijd als meester erkend door het Haarlemse Sint-Lucasgilde, iets wat in de zeventiende eeuw maar twee vrouwen lukte.

De figuur in deze dynamische compositie, uitgevoerd met een levendige streek, is Peeckelhaeringh, een bekend personage in het zeventiende-eeuws volkstoneel. Hij wordt hier voorgesteld als de 'Kannenkijker', die tegen het eind van een toneelstuk opkwam en in een lege bierpul keek, ten teken dat de voorstelling voorbij was. Leyster portretteert hem van dichtbij, grijnzend en rood aangelopen, zijn pul schuin om de kijker te laten zien dat die leeg is. Op de tafel voor hem een pijpje en een wikkel met tabak; roken en drinken, plezier en gevaar gaan hand in hand. Zoals veel Nederlandse schilderijen in dit tijdperk, brengt ook dit doek een moraliserende boodschap over de risico's van onmatigheid en de vergankelijkheid van het leven.

Judith Leyster was tijdens haar leven een gevierd kunstenaar, maar na haar dood raakte ze in vergetelheid en werd veel van haar werk ten onrechte toegeschreven aan Frans Hals (1582-1666) dan wel aan haar echtgenoot, de schilder Jan Miense Molenaer (ca. 1610-1668).

JUDITH LEYSTER

Judith Leyster, in Haarlem geboren als achtste kind van een brouwer en lakenwever, is waarschijnlijk in de leer geweest bij Frans Pietersz. de Grebber (1573-1649) en mogelijk ook bij Frans Hals of Dirck Hals (1591-1656). Ze werd beïnvloed door de Utrechtse caravaggisten en als succesvol zelfstandig kunstenaar opgenomen in het Haarlemse Sint-Lucasgilde. Na haar huwelijk met Molenaer in 1636 werkte ze met hem samen in Amsterdam en Haarlem.

Het kind in bad

1893

MARY CASSATT: OLIEVERF OP DOEK • 100,3 X 66,1 CM
ART INSTITUTE OF CHICAGO, ILLINOIS, VS

ANDERE BELANGRIJKE WERKEN

Vrouw met parelketting in een loge, 1879, Philadelphia Museum of Art, Pennsylvania, VS

Thee, 1880, Boston Museum of Fine Arts, Massachusetts, VS

Het boottochtje, 1893, National Gallery of Fine Art, Washington DC, VS

Mary Cassatt (1844-1926), geboren in Pennsylvania en in 1894 door een criticus een van 'les trois grandes dames' van het impressionisme genoemd, was de enige Amerikaan die in Frankrijk kwam samenwerken met de impressionisten. Haar streven om kunstenaar te worden was zeer tegen de wens van haar ouders geweest. Na een studie van vier jaar aan de prestigieuze Pennsylvania Academy of Fine Arts vertrok ze naar Parijs, waar ze in de leer ging bij de schilder en graficus Charles Chaplin (1825-1891) en daarna bij de historieschilder Thomas Couture (1815-1879). Ze werkte met olieverf, pastel en gravure en het was Edgar Degas (1834-1917) die haar in 1879 voor het eerst uitnodigde om mee te doen met de onafhankelijke tentoonstellingen van de impressionisten. Degas had een sterke invloed op Cassatt, evenals haar kennismaking met de relatief nieuwe disciplines fotografie en Japans design; ze was in het bijzonder gefascineerd door de grote tentoonstelling van Japanse prenten die ze in 1890 zag in de École des Beaux-Arts in Parijs.

Op het schilderij hiernaast zien we het thema dat in Cassatts werk het meest voorkomt: moeder en kind in een alledaags tafereel. Het is niet alleen een teder beeld: door de zorg van de moeder voor haar kind zo tot hoofdonderwerp te verheffen lijkt het ook vooruit te wijzen naar de moderne tijd, waarin vrouwen en hun leefwereld minder in de marge werden gedrukt. We kijken van bovenaf neer op het tafereel, en de hoekige compositie, de perspectiefwerking, de sterke kleuren en opvallende patronen verraden de invloed van Japans design en ideeën uit de fotografie. De manier waarop de moeder haar kind bij het wassen vasthoudt, is van een heel praktisch realisme. Met sterke contouren en dik aangezette verf worden de figuren uit de achtergrond getrokken.

MARY CASSATT

Toen ze 21 was liet Mary Cassatt haar welgestelde ouders weten dat ze schilder wilde worden, in 1868 verruilde ze de Verenigde Staten voor Europa, en nadat ze het hele continent had bereisd, vestigde ze zich in 1874 permanent in Parijs. In datzelfde jaar werd haar eerste werk geaccepteerd door de Salon en in 1877 ontmoette ze Edgar Degas, met wie ze dik bevriend raakte. Ze nam deel aan de impressionistische tentoonstellingen van 1879, 1880, 1881 en 1886.

Zelfportret met zwarte achtergrond

1915

HELENE SCHJERFBECK: OLIEVERF OP DOEK • 45,5 X 36 CM
ATENEUM KUNSTMUSEUM, NATIONALE GALERIE VAN FINLAND, HELSINKI

ANDERE BELANGRIJKE WERKEN

De herstellende, 1888, Ateneum Kunstmuseum, Nationale Galerie van Finland, Helsinki

Mijn moeder, 1909, Ateneum Kunstmuseum, Nationale Galerie van Finland, Helsinki

Stilleven met donker wordende appels, 1944, Didrichsenmuseum, Helsinki

Uit een egaal zwarte achtergrond doemt een bleek gezicht op met een van de toeschouwer afgewende, sturende blik. Het is een van de vele zelfportretten waarmee de Finse schilderes Helene Schjerfbeck (1862-1946) de veranderingen in haar uiterlijk en de evolutie van haar schilderijstijl van naturalisme naar expressionisme vastlegde.

Ze maakte het werk in opdracht van het Fins Kunstgenootschap, en onder de negen kunstenaars die voor de opdracht hadden ingeschreven was zij de enige vrouw. Ze genoot destijds al erkenning als een van de belangrijke vrouwelijke schilders van een land waar vooruitstrevender over vrouwenrechten werd gedacht dan elders: Finland was in 1906 het eerste Europese land dat vrouwen actief en passief stemrecht gaf.

Tegen de tijd dat ze dit werk schilderde had Schjerfbeck in Frankrijk, Engeland, Sint-Petersburg, Wenen en Florence gewoond en gewerkt en daar tal van invloeden in zich opgenomen. Met een beperkt palet en een sobere compositie, een minimum aan detail en effen vlakken in sterk contrasterende tonen portretteert ze een bleke vrouw die met roze bloesjes op de wangen en donkergrijze ogen oplicht tegen de zwarte achtergrond. Haar sterk gedefinieerde kaaklijn en gladde gezicht contrasteren met de wolligere penseelstreken en vage contouren van haar kleding en achtergrond. De duisternis om haar heen stimuleert de beschouwer om zich te concentreren op haar gezicht, terwijl haar kleding en de oranje-rode pot met penselen net achter haar zijn geschilderd met dunne en ingewreven laagjes verf. Het geheel ademt een stille, nadenkende sfeer.

HELENE SCHJERFBECK

Het artistieke talent van Helene Schjerfbeck werd al herkend toen ze elf jaar oud was. Ze volgde lessen aan de tekenschool van het Finse kunstgenootschap en in 1880 kon ze met een reisbeurs van de Finse overheid afreizen naar Parijs, waar ze in de leer ging bij Léon Bonnat en later aan de Académie Colarossi. Ook verbleef ze enige tijd in kunstenaarskolonies in Bretagne en Cornwall. Teruggekeerd in Finland schilderde ze allengs in een eenvoudigere en vlakkere vormtaal.

La Columna Rota (De gebroken kolom)

1944

FRIDA KAHLO: OLIEVERF OP MASONIET • 39 X 30,5 CM
MUSEO DOLORES OLMEDO, MEXICO-STAD, MEXICO

ANDERE BELANGRIJKE WERKEN

Henry Ford Hospital, 1932, Museo Dolores Olmedo, Mexico-Stad, Mexico

De twee Frida's, 1939, Museo de Arte Moderno, Mexico-Stad, Mexico

Zelfportret met halsketting van doornen en kolibrie, 1940, Harry Ransom Center, University of Texas, Austin, VS

Frida Kahlo (1907-1954), een van de beroemdste vrouwelijke schilders ter wereld, is net zo bekend om haar tragische, door fysieke pijn getekende leven als om haar kleurrijke en zeer persoonlijke schilderwerk. Haar werk, sterk gekleurd door de verbeelding van fysieke en psychische trauma's en door haar Duits-Mexicaanse identiteit, wordt soms surrealistisch genoemd, maar zelf zei ze nooit taferelen uit dromen of het onderbewuste te hebben geschilderd.

Op dit schilderij heeft ze zichzelf afgebeeld in een kaal en verlaten, door kloven verscheurd landschap. In haar opengewerkte torso zien we een gebarsten, afbrokkelende zuil die de plaats inneemt van haar wervelkolom. Ze schilderde dit kort na een operatie aan haar ruggengraat, een van de vele operaties die ze moest ondergaan na een verkeersongeluk dat haar op haar achttiende bijna fataal was geworden, toen de bus waarin ze zat werd geramd door een tram. Ze is nooit helemaal hersteld van de meervoudige breuken die ze opliep, en na deze specifieke operatie was ze lange tijd aan bed gekluisterd. Om de aanhoudende hevige pijn te verlichten kreeg ze een metalen korset aangemeten. Op het schilderij wordt haar naakte torso ook met metalen banden bijeengehouden. Haar onderlichaam gaat schuil onder een kleed dat doet denken aan de lijkwade van Christus en er zijn spijkers in haar lichaam geslagen: ook een verwijzing naar het kruisbeeld. (Die spijkers zitten ook in haar rechterbeen, dat kleiner en zwakker was doordat ze als kind polio had opgelopen.) Ondanks de zichtbare pijn en de tranen die over haar wangen stromen, kijkt ze de toeschouwer trots en ongenaakbaar aan.

FRIDA KAHLO

Kahlo werd bij Mexico-Stad geboren als dochter van een Duitse vader en een Spaans-Indiaanse moeder. Op haar zesde kreeg ze polio, waardoor ze haar hele leven mank liep. Van het afschuwelijke verkeersongeval in 1925 is ze nooit helemaal hersteld. In 1929 trouwde ze met de muurschilder Diego Rivera (1886-1957) en begon ze inheemse thema's te schilderen en zich te kleden in de dracht van de Tehuana's. Met Rivera had ze een stormachtige verhouding. Ze was net 47 toen haar lichaam uiteindelijk aan haar kwalen bezweek.

